

Minna Rainio

GLOBALISAATION VARJOISAT HUONEET.

Liikkuvan kuvan installaatiot eettisen ja poliittisen kohtaamisen tiloina

Minna Rainio

GLOBALISAATION VARJOISAT HUONEET.

LIIKKUVAN KUVAN INSTALLAATIOIT EETTISEN JA POLIITTISEN KOHTAAMISEN TILOINA.

RUUKKU. Taiteellisen tutkimuksen kausijulkaisu. 6/2016

<http://ruukku-journal.fi/fi/issues/6>

Eurooppaan on kohdistunut viimeisen vuoden aikana muuttoaalto, joka on sekä historiallisesti että mittakaavaltaan erityinen.¹ Sadattuhannet tai jopa miljoonat ihmiset ovat liikkeellä eri puolilla maailmaa: osa on lähtenyt kodeistaan vapaaehtoisesti, osa taas olosuhteiden pakosta, vaikka toisaalta vapaaehtoisuuden tai pakon raja on usein häilyvä. Turvapaikanhakijat pyrkivät henkensä kaupalla Eurooppaan joko kävellen, vaatimattomilla veneillä Välimeren ylittäen tai rekka-autojen kontteihin piiloutuen. Muuttoliike huojuttaa ja horjuttaa perinteisiä käsityksiä kansallisvaltioista, kansallisista identiteeteistä ja kuulumisesta – “asioiden kansallisesta järjestyksestä” (Malkki 2012, 28–29) – ja siirtolaisuuden herättämä pelko on nähtävissä esimerkiksi maahanmuuttovastaisten puolueiden suosion kasvuna eri puolilla Eurooppaa. Pakolaiset ja turvapaikanhakijat herättävät kysymyksiä vauraiden länsimaiden vastuusta sekä osallisuudesta niihin monitahoisiin historiallisiin, poliittisiin ja taloudellisiin syihin ja kriiseihin, joiden seurauksena ihmiset joutuvat jättämään kotimaansa (ks. esim. Massey 2008, 23–24).

Artikkelini pohjautuu väitöskirjaani *Globalisaation varjoiset huoneet. Kuulumisen ja ulossulkemisen tilat rajanylityksiä käsittelevissä liikkuvan kuvan installaatioissa* (Rainio 2015) koostaen ja nostaen siitä esiin rajattuja näkökulmia ja teemoja. Artikkelissani pohdin – väitöskirjani kysymyksenasettelua seuraillen – miten taide ja omat installaatiomme osallistuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun kansallisista

---

¹ Siirtolaisuudessa ja pakolaisuudessa ilmiönä ei toki ole historiallisesti mitään uutta ja kansojen liike ja muutto ovat olleet osa ihmiskunnan historiaa jo vuosisatojen ajan. Siten siirtolaisuus on ilmiönä pikemminkin sääntö kuin poikkeus (Hall 2003, 237). Vain vähän yli sata vuotta sitten ihmiset lähtivät Euroopasta – myös Suomesta – etsimään parempaa elämää esimerkiksi Yhdysvaltoihin.

järjestyksistä, muuttoliikkeistä, rajoista ja globaalista eriarvoisuudesta.² Monikanavaiset liikkuvan kuvan installaatiot – jotka olen toteuttanut yhdessä kuvataiteilija Mark Robertsin kanssa – pohjautuvat perusteelliseen taustatutkimukseen ja käsittelevät prostituutioon kohdistuvaa naiskauppaa, pakolaisuutta, siirtolaisuutta ja monikulttuurista suomalaisuutta. Taideteokset ovat syntyneet pyrkimyksestä ymmärtää kansallisuuteen liittyviä kuulumisen ja ulossulkemisen prosesseja ja halusta tehdä näkyväksi ja kuuluvaksi tarinoita yhteiskunnan reunoilta, mitkä usein jäävät kertomatta ja kuulematta.

Rajoja ja rajanylityksiä käsittelevä väitöskirjani ylittää tieteenalojen rajoja myös menetelmällisesti ja pyrkii rakentamaan uudenlaisia tutkimuksellisia näkökulmia tieteidenvälisen luovan lainaamisen avulla. Myös taideteokset ovat eräänlaisia hybridejä, jotka yhdistelevät elementtejä eri taiteenalojen traditioista, kuten esimerkiksi dokumentaarisuudesta, valokuvasta, elokuvasta ja liikkuvan kuvan installaatiotaiteesta (vrt. Kivinen 2013, 17).

Väitöstutkimukseni kirjoitettu osuus sijoittuu ensisijaisesti kulttuurintutkimuksen alaan poimien lähtökohtia myös kulttuurihistoriasta, taiteentutkimuksesta, sukupuolentutkimuksesta ja elokuva- ja mediatutkimuksesta. Tutkimuksessani siis sijoitan taideteoksemme, liikkuvan kuvan installaatiot, tieteidenvälisen taiteen- ja kulttuurintutkimuksen kentälle. Keskeistä on taideteosten *sisältöjen* ja *teemojen* pohdinta ja syventäminen kulttuurintutkimuksen näkökulmasta eikä esimerkiksi semioottinen, tekstuaalinen tai narratiivinen analyysi teoksen kerronnasta, editoinnista tai kuvista.³ Tutkimukseni keskiössä ovat pikemminkin yhteiskunnalliset kysymykset, joita sekä taideteokset että kirjoitettu tutkimus käsittelevät. Sisältöä, sisällön tarkastelua ja muotoa ei tietenkään kokonaan voi eikä ole tarpeellistakaan erottaa toisistaan. (vrt. Lehtonen 2014, 182; Kivinen 2013, 17). Mikko Lehosta lainatakseni: "Ajatteleminen ja tekeminen, tulkitseminen ja tuottaminen, käsitteellistäminen ja luominen eivät ole irrallaan toisistaan". (Lehtonen 2014, 322.)

Aluksi esittelen lyhyesti väitöskirjaani liittyvät taideteokset, tarkastelen taiteen ja tutkimuksen vuorovaikutusta työskentelyssäni ja tuon esille muutamia näkökulmia

---

² Olen käsitellyt aiheita myös joissakin aiemmissa artikkeleissani, ks. esim. Rainio 2006; 2007; 2008.

³ Esimerkiksi Kati Kivisen (2013) väitöskirja on perusteellinen tutkimus liikkuvan kuvan installaatioiden tilallisuudesta, kerronnallisuudesta ja audiovisuaalisen kerronnan tavoista sisältäen tarkkaa analyysyä liittyen myös omiin installaatioihimme. Kivinen tarkastelee myös teosten vastaanottokokemusta fenomenologis-(uus)-formalistisesta näkökulmasta.

taiteen ja politiikan suhteesta. Sen jälkeen hahmottelen omia teoksiamme esimerkkeinä käyttäen tapaa, jolla liikkuvan kuvan installaatiot voivat luoda *kokemuksen politiikkaa*. Kokemuksen politiikka syntyy taideteoksen ja sen vastaanottajan kohtaamisessa, kun affektiivinen, ruumiillinen ja moniaistinen kokemus yhdistyvät käsitteelliseen ja kielelliseen ajatteluun. Lopuksi esitän, että installaatiot voivat luoda poliittisen ja eettisen kohtaamisen tiloja, joissa yleisö voi ottaa osaa yhteiskunnalliseen ajatteluun ja keskusteluun.

Taideteokset

Installatiot *Kohtaamiskulmia* (2006), *Kahdeksan huonetta* (2008) ja *Maamme/Vårt Land* (2012) muodostavat väitöskirjani taiteellisen osan.⁴

Minna Rainio & Mark Roberts: *Kohtaamiskulmia*.
Installaationäkymä. Franklin Art Works, Minneapolis, USA 2010. Kuva: Rik Sferra.

Kohtaamiskulmia (2006) kertoo Suomessa asuvien pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden kokemuksista. Installaatio koostuu kolmesta synkronisoidusta liikkuvan kuvan projisoinnista, jotka kuvaavat tiloja turvapaikanhakuprosessin eri vaiheista: raja-
asemien ja poliisiasemien haastatteluhuoneita, pakolaisten vastaanottokeskuksia sekä
ulkomaalaisvirastoa, jossa päätökset pakolaisten tulevaisuudesta ja oleskeluluvista

---

⁴ Kuvia, esikatseluvideoita ja tietoa teoksistamme löytyy sivuilta www.rainioroberts.com ja www.av-arkki.fi/taiteilijat/minnarainio

tehdään. Kuvien tilat näyttävät tavallisilta, mutta juuri näissä tavallisissa tiloissa käytetään valtaa ja tehdään päätöksiä ihmisten elämästä. Jokainen näistä tiloista on osa sitä mutkikasta prosessia, joka pakolaisten on käytävä läpi saapuessaan uuteen maahan ja tullakseen laillisesti hyväksytyksi uuteen yhteiskuntaan. Installaation kuvat rinnastuvat ääniraidalla kuultaviin katkelmiin pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden haastatteluista. Näissä haastatteluissa he kertovat, kuinka he joutuivat jättämään kotinsa, matkustamaan, odottamaan epävarmuudessa, ja miltä tuntui lopulta saapua Suomeen. Nämä ihmisten eletyt kokemukset muodostavat jyrkän kontrastin tyhjen hallinnollisten tilojen rinnalle.⁵

Minna Rainio & Mark Roberts: *Kahdeksan huonetta*.
Installaationäkymä. "Bodies, Borders, Crossings"-näyttely. Porin taidemuseo 2013.

Kahdeksan huonetta (2008) käsittelee prostituutioon liittyvää kansainvälistä naiskauppaa. Installaatio koostuu kahdeksasta synkronisoidusta liikkuvan kuvan projisoinnista, jotka on kuvattu hotellihuoneissa. Kahdeksan erillistä liikkuvaa kuvaa on projisoitu samanaikaisesti kahdeksalle seinälle, jotka muodostavat ringin katsojan ympärille. Jokaisessa kuvassa on aluksi tyhjä, siivoamaton hotellihuone – sänky on petaamatta ja pöydillä on roskia. Näyttelijä Riitta Elstelän esittämä siivoaja saapuu yhteen huoneeseen (siis yhteen kuvaprojisointiin) ja alkaa siivota huonetta. Kun huone

⁵ *Kohtaamiskulmia* sai ensiesityksensä suomalaisen valokuvataiteen triennaalissa *Talvimaa* Salon taidemuseossa vuonna 2006. Sen jälkeen teos on ollut esillä osana näyttelyä *Borderlives. Contemporary Art from Helsinki, Tallinn and St Petersburg* Ludvig Forum für International Kunst -museossa Aachenissa ja Stadtgalerie Kielissä Saksassa (2008) sekä Rovaniemen taidemuseossa (2008), Franklin Art Works galleriassa Minneapolisissa Yhdysvalloissa (2010) ja X-Border Art Biennialissa Luulajassa Ruotsissa (2013).

on siivottu, siivooja lähtee huoneesta, ja kuva tyhjästä siististä huoneesta jää ruudulle. Siivooja kävelee seuraavaan huoneeseen (seuraavaan kuvaprojisointiin) ja alkaa siivota huonetta. Tämä prosessi jatkuu – siivooja astuu huoneeseen, siivoaa sen, lähtee huoneesta ja astuu jälleen seuraavaan huoneeseen. Kun siivooja siirtyy projisointipinnalta toiselle, katsojankin täytyy vaihtaa asentiaan nähdäkseen, mitä seuraavassa ruudussa tapahtuu. Yleisön huomaamatta heidän taakseen jäävät huoneet muuttuvat vähitellen jälleen siivoamattomiksi. Siivoojan saapuessa kahdeksanteen huoneeseen ensimmäinen huone on jälleen sekainen, ja hän aloittaa prosessin uudelleen. Teos kiertää loputonta kehää.

Siivoojan siivotessa huonetta teoksen ääniraidalta kuuluu englanninkielistä naisen puhetta. Nainen kertoo kahdeksan lyhyttä tarinaa naiskaupan uhrina prostituutioon joutuneiden naisten kokemuksista. Elokuvan kertojajääni on näyttelijä Nadja Leinosen, joka esittää prostituoituna työskentelevää naista. Jokaisella ruudulla kuultava tarina kertoo yhden näkökulman tai yksityiskohdan naisen kokemuksesta. Tarinat ovat dramatisoituja, ja ne perustuvat tekemäämme taustatutkimukseen, naiskauppaan ja prostituutioon liittyviin tutkimuksiin sekä olemassa oleviin prostituoituina työskentelevien naisten haastatteluihin.⁶

Minna Rainio & Mark Roberts: *Maamme/Vårt Land*.
Installaationäkymä. Suomen valokuvataiteen museo, Helsinki 2012.

⁶ *Kahdeksan huonetta* sai ensiesityksensä Kulttuuritehdas Korjaamon galleriassa Helsingissä marraskuussa 2008. Sen jälkeen teos on ollut esillä osana *Bodies, Borders, Crossings* -näyttelyä Governor's Islandilla New Yorkissa (2011) ja Porin taidemuseossa (2013).

Videoteoksessamme *Maamme/Vårt Land* (2012) ulkomaalaisyntyiset Suomen kansalaiset laulavat *Maamme*-laulun, suomeksi ja/tai ruotsiksi. Teos pyrkii tuomaan esille monien kulttuurien Suomen ja korostamaan, kuinka kansallisuuden käsite ja määritelmät ovat jatkuvassa muutoksen tilassa. Teoksessa esiintyvät ihmiset eivät ole syntyneet Suomessa, eikä heillä ole suomalaisia sukujuuria, mutta heille kaikille on myönnetty Suomen kansalaisuus. Teos kokoaa nämä eritaustaiset ihmiset yhteen laulamaan uuden kotimaansa kansallislaulun ja tuo näiden uusien suomalaisten välityksellä esille avaraa kuvaa Suomesta ja suomalaisuudesta. Teos osallistuu ajankohtaiseen keskusteluun kansallisuudesta, suomalaisuudesta ja kansallisista identiteeteistä. Teoksen monikanavaisessa installaatioversiossa kukin osallistuja laulaa *Maamme*-laulun yksin, omalla ruudullaan. Näyttelytilassa installaatio koostuu kuudesta LCD-näytöstä, joissa esiintyvät laulajat muodostavat moniäänisen ja monikulttuurisen suomalaisen kuoron. Teoksesta on olemassa myös yksikanavainen screening-versio.⁷ Teokset liittyvät teemallisesti toisiinsa, sillä ne kertovat ihmisistä, jotka ovat jollain tavoin paikantuneet sivuun ja laidoille valtakulttuurien ytimistä. Installaatiot käsittelevät myös muutoksia, joita ihmiset kohtaavat siirtyessään yhdestä paikasta, ajasta ja tilanteesta toiseen. Samalla ne tarkastelevat kansalliseen kuulumiseen liittyviä kuulumisen ja ulossulkemisen prosesseja ja rajanvetoja. Lähestymistapamme korostaa todellisen maailman ilmiöiden – esimerkiksi juuri kansallisvaltioiden ja niiden välisten rajojen – kulttuurista rakentuneisuutta ja kuviteltua luonnetta ja toisaalta niiden lähtökohtaista monitulkintaisuutta. Haluamme tehdä myös katsojan tietoiseksi suhteestaan sosiaaliseen todellisuuteen ja sen tuottamisen ja katsomisen tapoihin.

Kaikki teokset ovat monikuvaisia ja monikanavaisia liikkuvan kuvan installaatioita. Installaatioiden projisointipinnat tai kuvaruudut luovat teoksen kokijalle tilallisen ja ruumiillis-affektiivisen kokemuksen, joka voi olla teoksen vastaanoton kannalta yhtä merkityksellinen kuin teoksen visuaaliset tai auditiiviset ulottuvuudet. (Kivinen 2013, 44.) Juuri tilan kokemus liikkuvan kuvan installaatioissa onkin keskeisin ero verrattuna perinteiseen elokuvaan. Katsojan astuu sisään installaation tilaan ja asemoituu osaksi

---

⁷ *Maamme/Vårt Land* sai ensiesityksensä Valokuvataiteen Museon projekti-tilassa marraskuussa 2012. Itsenäisyyspäivänä 6.12.2012 se esitettiin myös Esplanadin lavalla Helsingissä. Sen jälkeen se on ollut esillä osana *Bodies, Borders, Crossings* -näyttelyä Preus Museumissa Norjassa (2013), Liman valokuvataidebiennaalissa Juan Pardo Heeren/ICPNA-galleriassa Limassa, Perussa (2014) ja MEC/Punto Encuentro-galleriassa Montevideossa Uruguayssa (2014). Kesällä 2014 teoksen yksikanavainen versio oli esillä Rovaniemen taidemuseossa Korundissa osana *Lumipalloeefekti* – Pohjois-Suomen biennaali -näyttelyä ja syksyllä 2014 se oli esillä myös Pohjoisessa valokuvakeskuksessa Oulussa näyttelyssä *“What’s up North?” WEEK 37: Nordic Photography Event*. Tammi-helmikuussa 2015 teos oli esillä yksityisnäyttelyssämme Luulajan taidehallissa, Ruotsissa.

taideteoksen muodostamaa tilaa. (Kivinen 2013, 44; Malm 2003, 66; Bishop 2005, 10–11). Kukin katsoja tekee omat tulkintansa ja yhdistelee mosaiikinkaltaiset, fragmentaariset ja mahdollisesti monilta suunnilta tulevat kuvat ja äänet installaatiotilassa eri tavalla. Installaatioteosta voi katsoa fyysisesti ja tilallisestikin monista eri näkökulmista ja eri asennoista riippuen siitä mihin kohtaan teoksen katsoja asemoituu teosta katsomaan ja kokemaan (Bishop 2005, 13; Kivinen 2013, 26).

Minna Rainio & Mark Roberts: *Kahdeksan huonetta*.
Installaationäkymä. Kulttuuritehdas Korjaamon galleria, Helsinki, 2008.

Väitöstutkimukseni ja niihin liittyvät taideteokset tarkentuvat paikkoihin, jotka olen nimennyt *globalisaation varjoisiksi huoneiksi*. Ne ovat kulttuurisia ja psyykkisiä välitiloja, joita kuvaavat epävarmuus, väliaikaisuus, odottaminen ja ulossulkeminen. Näitä tutkimukseni – välillä vertauskuvallisia, välillä konkreettisia ja materiaalisia – tiloja asuttavat esimerkiksi pakolaiset, naiskaupan uhrin tai paperittomat turvapaikanhakijat. Nämä ihmiset eivät ole osallisia globalisaation mukanaan tuomiin etuoikeuksiin, kuten vapaisiin rajanylityksiin, eivätkä tiedon ja pääoman vapaasti liikkuvat virrat kosketa heidän elämäänsä (ks. esim. Massey 2008, 118, 120). Valtioiden väliset rajat voivat olla pakolaisille hyvinkin konkreettisia, fyysisiä ja materiaalisia esteitä, joita ylittäessään he joutuvat vaarantamaan kehonsa, henkensä ja terveytensä. Tutkimukseni käsittelee näitä globalisaatioon liittyviä ilmiöitä välillä hyvinkin paikallisesti, yksittäisten ihmisten elämäntarinoiden ja kohtaloiden välityksellä, fyysisiin

ja materiaalisiin paikkoihin kiinnittyen (vrt. Ollila & Saarelainen 2013, 24).⁸ Globalisaation varjoisia huoneita tutkimuksessani ovat muun muassa niin poliisiasemien ja rajanylitysasemien haastatteluhuoneet, vastaanottokeskuksen huoneet kuin askeettiset hotellihuoneetkin.

Audiovisuaalista kulttuurintutkimusta tilallisessa muodossa

Omaan taiteelliseen työskentelyprosessiini liittyy keskeisesti syvällinen perehtyminen teosten aiheisiin, monipuolinen taustatutkimus, tutkimuskirjallisuuden lukeminen ja usein myös ihmisten haastattelu. Taiteen tekeminen ja tutkimustyö eivät ole irrallisia, vastakkaisia prosesseja, vaan ne lomittuvat, kietoutuvat ja vaikuttavat toisiinsa eri tavoin prosessin eri vaiheissa. Tutkimukselliset kiinnostuksen kohteeni ovat vaikuttaneet taiteelliseen työskentelyyni ja päinvastoin. Taiteellisen työskentelyyni rinnalla kulkevat kulttuurihistorian, sukupuolentutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen opinnot ovat myös vaikuttaneet siihen, miten lähestyn aiheita, joita käsittelemme taiteessamme. Kaikki liikkuvan kuvan installaatiomme käsittelevät jotakin yhteiskunnallista aihetta lähestyen sitä usein mikrohistoriallisesta näkökulmasta, yksittäisten ihmisten arjen, muistojen ja kertomusten näkökulmasta. Taideteokset tuovat tutkimusaiheeni akateemista maailmaa laajemmin yleisön nähtäväksi, ja samalla ne tuovat esille vaihtoehtoisia tapoja nähdä yhteiskunnallisia ilmiöitä.

Lähtökohtani on ajatus, että liikkuvan kuvan installaatiomme ovat *audiovisuaalista kulttuurintutkimusta tilallisessa muodossa*. Teoksemme tarkastelevat yhteiskunnallisia ilmiöitä omilla menetelmillään, joihin kuuluvat liikkuvan kuvan visuaalisuus, kerronnallisuus ja ääni sekä installaation tilallisuus. Taideteoksiamme voisi kuvailla visuaalisen tai pikemminkin moniaistisen ajattelun välineiksi, jotka voivat antaa yhteiskunnan ja kulttuurin kipupisteille uudenlaisen visuaalisen ja affektiivisen muodon ja luoda kriittistä ymmärrystä maailmasta (vrt. van Alphen 2005, xiii). Teokset kutsuvat kokijansa ajattelemaan ja kokemaan kanssaan tarjoten vaihtoehtoisia tapoja jäsentää todellisuutta ja ympäröivää maailmaa. Seuraan yhdysvaltalaisen elokuvatutkija Laura U. Marksien ajatusta siitä, että elokuvat – ja omassa tapauksessani liikkuvan kuvan installaatiomme – ovat jo itsessään teoreettisia esseitä audiovisuaalisessa, kielellisessä

---

⁸ Kulttuurihistorioitsijat Anne Ollila ja Juhana Saarelainen kirjoittavat, että ”ylikansallisessa ja -rajaisessa tutkimuksessa ei voida pysytellä globaalilla tasolla, vaan transnationaalisuus aktualisoituu aina paikallisesti ja alueellisesti.”

ja tilallisessa muodossa.⁹ Kirjoitetussa tutkimuksessa – kuten väitöskirjassani ja akateemisissa artikkeleissa – kiedon ne mukaan dialogiin tutkimuksen ja tutkimuskirjallisuuden kanssa. (Vrt. Marks 2000, xiv-xv.)

Vaikka määrittelenkin taideteoksemme eräänlaiseksi tutkimukseksi audiovisuaalisessa ja tilallisessa muodossa, on paikallaan korostaa sitä, että niiden tapa käsitellä asioita ja tarkastella maailmaa poikkeaa perinteisestä tieteellisestä ja verbaalisesta argumentoinnista (vrt. Kurkela 2008, 54–55). Liikkuvan kuvan installaatio tuottaa lähtökohtaisesti erilaista moniaistiseen affektiivis-ruumiilliseen kokemukseen perustuvaa tietoa verrattuna esimerkiksi kirjoitettuun tutkimukseen, eikä tämä taideteoksen tuottama kokemus ja tieto ole välttämättä ensisijaisesti verbaalista. Taideteoksen vastaanottaja, joka seisoo esimerkiksi *Kahdeksan huonetta* – installaatiotilan muodostaman kehän keskellä – liikkuvien kuvien, äänien ja hiljaisuuksien ympäröimänä – saa moniaistisen tunnekokemuksen ja muistijäljen taideteoksen kansainvälistä naiskauppaa käsittelevästä aihepiiristä. Teoksen tuottama tieto naiskaupasta poikkeaa esimerkiksi tieteellistä raporttia lukemalla saadusta tiedosta, sillä se ei perustu tieteelliseen ja loogiseen argumentaation vaan moniaistiseen kokemukseen (vrt. Kivinen 2013, 264.)¹⁰

Tutkimukseni sijoittuu taideteoksen tuottaman moniaistisen kokemuksellisen tiedon ja verbaalisen, kirjoitetun tutkimustiedon rajalle. Verbaalinen ja ei-verbaalinen, affektiivinen ja ruumiillinen eivät ole toisistaan irrallisia kategorioita, vaan ne toimivat yhteydessä toisiinsa (Lehtonen 2014, 184). Juuri tähän dialogisuuteen ja yhteenkietoutuneisuuteen kiteytyykin tutkimukseni menetelmällinen ydin: taideteokset ja tutkimusteksti eivät ole keskenään vastakkaisia eivätkä toisaalta toisilleen alisteisia vaan vuorovaikutuksessa keskenään. Kirjoitettu tutkimus syventää taideteosten esille tuomia ilmiöitä muun muassa pakolaisuudesta, kuulumisesta ja ulossulkemisesta ja kansallisista identiteeteistä liittäen teokset laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin ja tutkimuskirjallisuuteen.

Poliittinen taide: Mikrotason muutoksia ja kamppailua merkityksistä

---

⁹ Väitöskirjassaan *Toisin kertoen. Kertomuksen tilallistaminen ja kohtaaminen liikkuvan kuvan installaatioissa* (2013) taidehistorioitsija ja Nykyaikaisen taiteen museo Kiasman kuraattori Kati Kivinen on analysoinut yksityiskohtaisesti *Jos voisit nähdä minut nyt* -trilogiaan kuuluvia teoksiamme. Kivinen nimeää teoksemme dokumentaariseksi esseistiikaksi installaatiomuodossa (Kivinen 2013, 260).

¹⁰ Kati Kivinen kirjoittaa Bill Nicholsin tulkintaan viitaten, että ”performatiivisissa dokumenttielokuvissa on usein havaittavissa se, kuinka tunneperäisesti on helpompi välittää kokemuksia, kuin pelkkien ’sosiaali- ja taloustieteellisten abstraktioiden varassa.” (Kivinen 2013, 264. Kivisen viittaus: Nichols 1994, 96–102.)

Liikkuvan kuvan installaatiomme käsittelevät ajankohtaisia poliittisia ja yhteiskunnallisia teemoja kansallisista identiteeteistä, rajoista, kuulumisesta ja ulossulkemisesta. Näkemykseni poliittisuudesta liittyy kulttuurintutkimuksen tapaan ymmärtää poliittisuus laajasti kamppailuksi merkityksistä, jolloin lähes kaikissa yhteiskunnallisissa, sosiaalisissa, yksityisissä ja julkisissa ilmiöissä nähdään sekä poliittisia että ei-poliittisia puolia (Rossi 1999 11–13; Rossi 2010, 262–270). Tämän tulkinnan mukaan arjen valinnat ja monet tyypillisesti yksityisen alueelle rajatut ilmiöt otetaan mukaan poliittisuuden piiriin. Näitä tilanteita, valintoja ja valtasuhteita voi tarkastella, kritisoida ja artikuloida eri tavoin myös taiteen keinoin, jolloin taiteilijat pyrkivät ohjaamaan huomiota sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja siten vaikuttamaan yleisönsä (Rossi 1999, 10–11).

Kysymys taiteen suhteesta politiikkaan on hiertänyt länsimaista taidemaailmaa etenkin 1900-luvun puolivälistä nykypäivään. Maailmansodat, 1900-luvun väkivaltaiset tapahtumat ja poliittisten järjestelmien mullistukset ovat vaatineet taiteen ja politiikan suhteiden määrittelyä yhä uudelleen (Bal 2010, 17). Välillä taide on haluttu nähdä politiikasta vapaana vyöhykkeenä, ja välillä taiteilijat ovat ottaneet voimakkaasti kantaa poliittisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Tämä aaltoliike jatkuu yhä, ja 2000-luvulla kysymys taiteen uudesta politisoitumisesta on noussut keskeiseksi teemaksi sekä suomalaisessa että kansainvälisessä taidekeskustelussa. (Haapala 2008, 108; Kivinen 2013, 261, Papastergiadis 2006, 36–40; Enwezor 2008, 63–83).¹¹ Uuden poliittisen taiteen aallolla viitataan taiteilijoiden kiinnostuksen kohdistumiseen sosiaalisiin ja poliittisiin aiheisiin usein paikallisista näkökulmista ja arkipäivän yhteiskunnallisten ilmiöiden välityksellä.¹² Viime vuosien aikana myös monet suomalaiset taiteilijat ovat ottaneet kantaa muun muassa yhteiskunnalliseen eriarvoistumiseen, kansalaissodan

---

¹¹ Esimerkiksi kuvataiteilija Kalle Lampela on tarkastellut taiteen yhteiskuntakriittisiä mahdollisuuksia väitöskirjassaan *Taiteilijoita tarvitaan ihan toisenlaisiin hommiin. Tutkimus kuvataiteilijoiden asenteista ja taiteen yhteiskuntakriittisistä mahdollisuuksista* (2012). Pilvi Porkolan väitöskirja (2014) tarkastelee esitystaiteen poliittisuutta, dokumentaarisuutta ja henkilökohtaisuutta.

¹² Omaan globalisaatiota, pakolaisuutta, rajanylityksiä ja ihmisten traumaattisia kokemuksia käsittelevään tutkimusaiheeseen liittyviä kiinnostavia ja myös poliittisen passiivisuuden yläpuolelle nousevia kansainvälisiä kuvataiteilijoita ovat esimerkiksi Krysstof Wodizcko ja Alfredo Jaar, johon jo edellisessä luvussa viittasin. Molempien taiteilijoiden lähtökohta taiteen tekemiseen on avoimen poliittinen, ja he ovat olleet erityisen kiinnostuneita muun muassa ihmisoikeuksista, globaalista eriarvoisuudesta ja siirtolaisuudesta. Heidän teoksensa pohjautuvat perusteelliseen taustatutkimukseen, ja lisäksi molemmat ovat erityisen tietoisia taiteen ja representaatioiden etiikkaan liittyvistä kysymyksistä ja ongelmista. Olen käsitellyt heidän teoksiaan tarkemmin väitöskirjassani (Rainio 2015, 49-50; 76-78) Myös mm. Isaac Julien on käsitellyt Välimeren ylittävien pakolaisten kohtaloita liikkuvan kuvan teoksessaan *Western Union: Small Boats* (2007). Ks. myös John Akomfrah: *Vertigo at Sea* (2015). Virolainen Kristina Norman on käsitellyt videoteoksessaan *0,8 Square Metres* (2012) poliittista vankeutta ja siirtolaisuutta. Videoteoksessaan *Common Ground* (2013) hän rinnastaa Virosta maailmansotien jälkeen lähteneiden pakolaisten ja Viroon vuodesta 1997 lähtien saapuneiden pakolaisten kokemuksia.

muistamiseen nykypäivässä, suomalaiseen monikulttuurisuuteen, siirtolaisten kokemuksiin, eläinten oikeuksiin ja ympäristökysymyksiin.¹³

Poliittinen taide pelkistetään usein suoraviivaiseksi kannanotoksi tai protestiksi, joka joko tukee tai vastustaa virallista valtiollista politiikkaa. Tähän käsitykseen on kuitenkin piiloutunut artikuloimaton ajatus siitä, että poliittisen taiteen vastakohtana olisi olemassa jonkinlainen universaali, poliittisen ulkopuolella oleva "puhdas" taide. Tämä epäpoliittiseksi nimetty taidelähtöinen, puhtaan esteettinen taide on kuitenkin kulttuuriteoreetikko Mieke Balin mukaan tiedostamattaan kaikessa epäpoliittisuudessaan jo poliittinen kannanotto. (Bal 2007, 102–103.) Kuvataiteilija Alfredo Jaar puolestaan kärjistää, ettei hän edes hyväksy termiä poliittinen taiteilija. Hänen mukaansa kaikki taide on poliittista, kun se esittää tulkintoja maailmasta ja on kriittisessä vuorovaikutuksessa maailman kanssa. Jos taide ei ole poliittista eikä kriittistä, se on hänen mukaansa pelkkä "koriste".¹⁴

Yksi poliittiseen taiteeseen kohdistuva kritiikki, jota myönnän itsekkin joskus esittäneeni, liittyy elitismiin ja taiteen tavoittaman yleisön rajallisuuteen. Silloin esille tulee usein kysymys "jo käännytetyille saarnaamisesta". Onko esimerkiksi rasismia tai ihmiskauppaa käsittelevällä kriittisellä yhteiskunnallisella taiteella mitään merkitystä, jos oletetaan valtaosan gallerioiden yleisöstä jo lähtökohtaisesti olevan samanmielisiä, suvaitsevaisuutta, ihmisoikeuksia ja monikulttuurisuutta puolustavia ihmisiä?

Taidetta voi kuitenkin kuvailla *mikrotason muutosten alueeksi*. Kuten Leena-Maija Rossi toteaa, poliittinen toiminta ei aina edellytä kollektiivisuutta, vaan muutos ja vaikutus voi tapahtua myös yksilötasolla. Rossin mukaan "[p]olitiikka voi merkitä muutoshakuisuutta ja valintoja hyvin suppeissakin yhteisöissä ja henkilökohtaisissa suhteissa. Nykyaikaisessa taiteessa voi ajatella olevan kysymys tämänlaatuisesta mikropolitiikasta." (Rossi 1999, 12.) Rossin tulkintaa mikropolitiikasta voisikin mielestäni käyttää perusteltuna vastauksena taiteen elitismiin kohdistuvaan kritiikkiin. Harva poliittinen toiminta tai aktivismi lopultakaan tavoittaa kaikkia kansalaisia, yhteisöjä tai ihmisryhmiä. On lyhytnäköistä olettaa, että taiteen tulisi tuottaa välittömiä ja mitattavia vaikutuksia. Tärkeämpää on, että taide ja kulttuuri antavat

---

¹³ Ks. Rainio 2015, 51-55. Kuvataiteen kentällä siirtolaisuutta, monikulttuurisuutta, kulttuurisia identiteettejä ja rasismia ovat Suomessa käsitelleet esim. Anne Siirtola, Pekka Niskanen, Marjo Levlín, Sasha Huber, Adel Abidin, Dzamil Kamanger & Kalle Hamm ja monet muut, mainitakseni vain muutamia esimerkkejä. Listaukseni taiteilijoista on väistämättä rajallinen ja monia taiteilijoita jää mainitsematta.

¹⁴ Alfredo Jaarin haastattelu: "Images are not Innocent." (2013), Louisiana Channel. <http://channel.louisiana.dk/video/alfredo-jaar-images-are-not-innocent>

mahdollisuuksia ja tuottavat ja ylläpitävät tiloja kriittiselle ajattelulle ja vastarinnalle (Fusco 2008, 55, 62). Poliittisesti vaikuttava taide ei siis välttämättä tarkoita konkreettista, interventionistista muutosvoimaa. Pikemminkin taiteen poliittinen potentiaali voi ilmetä tavoissa, joilla taide esittää uusia kysymyksiä ja nyrjäyttää totuttuja tapoja katsoa maailmaa. Samalla se luo hienovaraisia muutoksia yhteiskunnallisten ilmiöiden käsitteellistämiseen ja artikuloimiseen – sekä älyllisesti että affektiivisesti (Bal 2007, 101). Bal puhuu *visuaalisesta mielikuvituksesta* ja kuvailee esimerkiksi taidenäyttelyitä dialogisiksi visuaalisiksi tapahtumiksi, jotka asettuessaan keskusteluun yleisön kanssa ovat jo itsessään potentiaalisia ajattelun muotoja ja välineitä (Bal 2007, 96).

Kokemuksen politiikkaa affektien äärellä

Taideteokset – kuten esimerkiksi valokuvat tai elokuvat – eivät milloinkaan voi välittää tapahtunutta tai toisen ihmisen kokemusta sellaisenaan ja siksi onkin oleellista, että tapahtuma ja teos ymmärretään käsitteellisellä tasolla toisistaan erillisinä. (Hongisto 2008, 5). Mediatutkija Ilona Hongisto siteeraa elokuvatutkija Elisabeth Cowieta: “[T]aiteen ja erityisesti dokumenttielokuvan poliittinen mahdollisuus on siinä, miten se luo *kokemuksen politiikasta*. Toisin sanoen, poliittinen vääntö ei synny siitä, miten tarkasti ja totuudenmukaisesti tapahtumat tallennetaan ja esitetään, vaan siitä, miten teos tuottaa kokemuksen tapahtumaan liittyvistä jännitteistä [--] [S]itä ainutkertaista tasoa, jolla uudet ajatukset ja mielikuvat tulevat mahdollisiksi, ei rakenna yksinään elokuvan tekijä vaan poliittinen uuden mahdollisuus tuottuu teoksen ja katsojan kohtaamisessa” (Hongisto 2008, 5).

Myös Bennett käyttää termiä *kokemuksen politiikka* ja toteaa, että teoksen tuottama affektiivinen kokemus ei synny identifikaatiosta vaan suorasta aistisesta kokemuksesta, jonka taideteos voi luoda. Toisin sanoen teos ei ole tapahtuneen toisinto tai representaatio, vaan se tuottaa katsojalle uuden affektiivisen kokemuksen, joka ei ole eikä pyrikään olemaan sama kuin alkuperäinen tapahtuma. Taideteos voi koskettaa meitä, vaikka se ei pyrkisikään välittämään “salaisuutta” toisen ihmisen henkilökohtaisesta kokemuksesta (Bennett 2005, 7, 110–111). Taideteos ikään kuin lavastaa tapahtuneesta uuden todellisuuden, mutta kuten kuvataiteilija Alfredo Jaar huudahtaa: "se ei silti ole fiktiota!" (Phillips 2005, 14). Tämä tulkinnan ja kääntämisen prosessi vaatii eettisyyttä ja vastuullisuutta sekä taiteilijalta että katsojalta. Tällöin esimerkiksi taideteoksen katsoja on avoin sille, että toisen kokemus on itselle vieras ja

hyväksyy tämän vieraantuneisuuden tunteen. Taideteos voi täten laajentaa katsojan kokemusta empatiasta, samalla kuitenkin muistuttaen katsojaa empatian rajallisuudesta (Bennett 2005, 9).

Australialainen taideteoreetikko Jill Bennett määrittelee affektiivisen taiteen sellaiseksi, joka ei pyri toisintamaan tai representoimaan maailmaa vaan joka rekisteröi ja tuottaa affekteja. Affektit eivät ole ajattelusta erillisiä tai sille vastakkaisia, vaan niiden avulla tuotetaan ymmärrystä maailmasta. (Bennett 2005, 36.) Affektiivisuus taiteessa voikin nimenomaan ilmentyä moniaistisena tunteen, ruumiillisuuden ja kielen yhdistävänä kokemuksellisuutena (ks. esim. Kivinen 2013, 33).

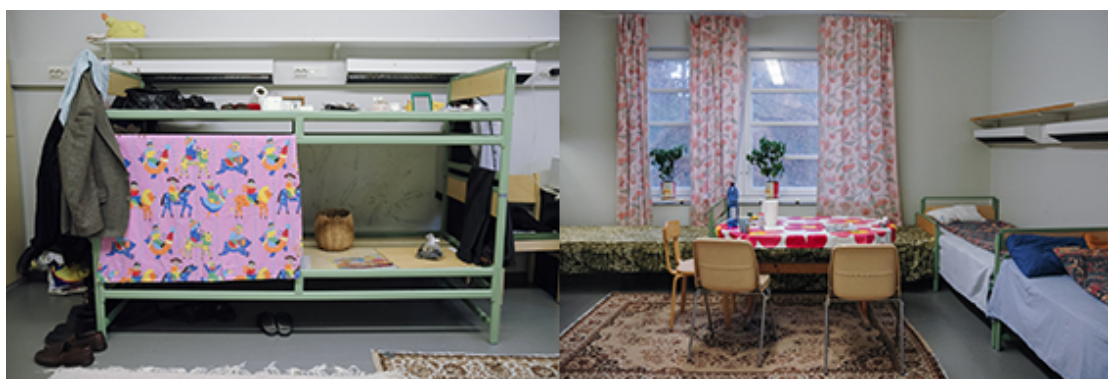

Minna Rainio & Mark Roberts: *Kohtaamiskulmia*.
Installaationäkymä. Franklin Art Works, Minneapolis, USA 2010. Kuva: Rik Sferra.

Kahdeksan huonetta ja *Kohtaamiskulmia* -teokset käsittelevät ihmisten vaikeita ja usein traumaattisiakin muistoja pakolaisuudesta, vaarallisista rajanylityksistä sekä perheenjäsenten ja kodin tai toisaalta myös vapauden ja fyysisen itsemääräämisoikeuden menettämisestä. Teoksissamme emme ole kuitenkaan pyrkineet varsinaisesti toisintamaan tai kuvittamaan näitä ihmisten elettyjä kokemuksia.

Ihmisten kokemukset pakolaisuudesta ja naiskaupasta videoteoksissa *Kohtaamiskulmia* ja *Kahdeksan huonetta* ovat hyvin henkilökohtaisia, mutta samalla ne liittyvät

erottamattomasti myös globaaleihin kysymyksiin ja poliittisiin valtarakenteisiin. Teoksia työstäessämme olemme olleet epäluuloisia kuvia kohtaan, emme ole halunneet estetisoida väkivaltaa ja kärsimystä tai antaa katsojalle mahdollisuutta tirkistelyyn. Olemme pohtineet tarkkaan, mitä näytämme ja mitä emme näytä ja mikä on kuvan ja kerronnan suhde. Molemmissa teoksissa olemme pyrkineet rakentamaan tilan, johon katsoja astuu sisään ja jossa hän kohtaa teosten ihmiset ja heidän tarinansa. Teokset eivät kuitenkaan pyri varsinaisesti kuvittamaan tai toisintamaan näitä elettyjä kokemuksia pakolaisuudesta, ihmiskaupasta ja prostituutiosta. Teosten tapahtumat välittyvät kertojien tarinoiden kautta, mutta heitä ei näytetä. Katsoja kuulee ainoastaan kertojien äänet, jotka rinnastuvat kuviin tyhjistä tiloista tai hotellihuoneista, joita siivoaja siivoaa.

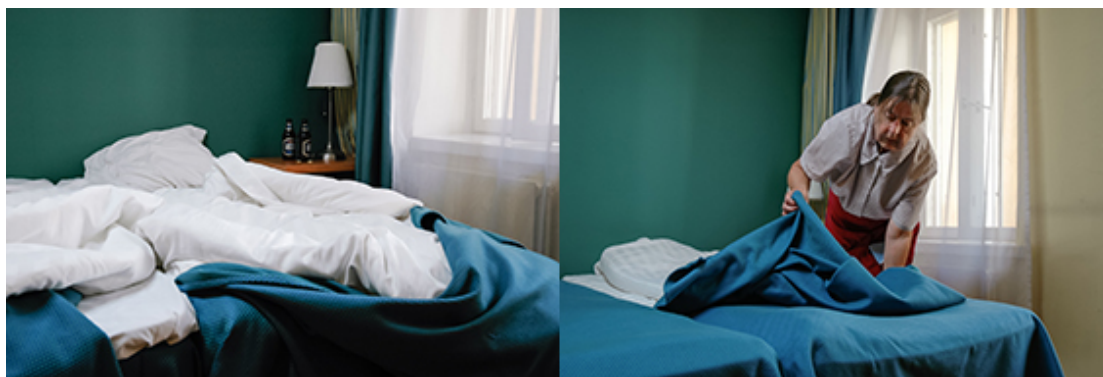

Minna Rainio & Mark Roberts: Still-kuvia teoksesta *Kohtaamiskulmia* (2006).

Kahdeksan huonetta –teoksessa kuultavan monologin voikin tulkita olevan etäinen, jopa vieraannuttava. Teoksen kuvat arkisista hotellihuoneista ja pelkistetty ja toteava etäännytetty kerronta jättävät väliinsä tilan, jonka katsoja asuttaa. Tila ei ole ainoastaan metaforinen vaan myös hyvin konkreettinen huone, joka muodostuu projisointiseinien sisäpuolelle. Katsoja on samoissa huoneissa naisten kanssa mutta samalla niiden ulkopuolella. Ääni ja välissä olevat hiljaisuudet luovat teokseen tilan tuntua ja heijastavat teoksen klaustrofobista, disorientoitunutta ja epämukavaakin tunnelmaa. Prostituoituna työskentelevät naiset ja heidän kauppatarvinaan myytävät kehonsa pysyvät teoksessa näkymättömissä. Siivooja siistii prostituoitujen ja heidän asiakkaidensa jäljet pois näkyvistä, petaa sängyt ja lakaisee nämä yksityiset, intiimit ja paikalliset mutta samaan aikaan globaaleja valtasuhteita ilmentävät tapahtumat piiloon, yhä uudelleen ja uudelleen. Installaatioissa nämä tutut, tavanomaiset ja jopa arkiset hotellihuoneet muuttuvat globaaleiksi etnisyyksien ja sukupuolten välisten valtasuhteiden näyttämöiksi, joihin katsojakin on osallinen. Teos korostaa tämän globalisaation varjoisissa huoneissa tapahtuvan kaupankäynnin näkymättömyyttä tehden sen kuitenkin samalla näkyväksi ja veistoksellisella muodollaan jopa monumentaaliseksi.

Minna Rainio & Mark Roberts: *Kahdeksan huonetta*.
Installaationäkymä ja still-kuvia. "Bodies, Borders, Crossings"-näyttely. Porin taidemuseo 2013.

Sekä *Kahdeksan huonetta* että *Kohtaamiskulmia* -teoksessa kuultavat kertomukset rinnastuvat kuviin tavallisista ja jopa arkisista tiloista. Kuvat eivät pyrikään esittämään niitä yksittäisiä hetkiä, jolloin vaikeat – tai joskus jopa traumaattiset – kokemukset tapahtuivat. Siivooja siivoaa huoneita yksi toisensa jälkeen eikä urakka koskaan pääty. Hitaat otokset odotushuoneista ja vastaanottokeskuksen huoneista viipyilevät ruudulla, kun afganistanilainen pakolaisnainen itkee ja kertoo Kabulissa kadonneesta isästään. Otosten kesto ja kuvien epädramaattisuus viittaavat siihen, miten nämä traagiset kokemukset ovat läsnä jokapäiväisessä elämässä, eivätkä ne ole ainoastaan yksittäisiä tai irrallisia menneitä tapahtumia (Vrt. Bennett 2005, 24). Videoteoksen tilallisuus ja ajallisuus voi heijastaa tätä traumaattisen kokemuksen kestoa ja toistoa ehkä paremmin kuin yksittäinen shokeeraava kuva ja tuottaa myös katsojalle affektiivisen kokemuksen jatkuvuudesta ja läsnäolosta (vrt. Bennett 2005, 65, 96). Teoksen kesto voi myös rakentaa eettistä katsojuutta rohkaisemalla katsojaa pysähtymään, katsomaan ja tunnustamaan ihmisten ja heidän kokemustensa olemassaolon (vrt. Sontag 2004, 110; Hiltunen 2006, 43). Hitaiden kuvien ympäröimä katsoja ei ehkä niin helposti ohita teosta ja tapahtumia osana kuvavirtaa.

Minna Rainio & Mark Roberts: *Kahdeksan huonetta*.
 Installaationäkymä. Kulttuuritehdas Korjaamon galleria, Helsinki, 2008.

Kirjassaan *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence* (2006) Judith Butler pohtii, miten ymmärrys surusta ja menetyksestä ihmisiä globaalisti yhdistävänä kokemuksena voisi johdattaa meidät kohti globaalia solidaarisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Jaetut kokemukset surusta ja menetyksestä voivat tuoda esille osallisuutemme globaaliin yhteisöön tuomalla etualalle ne siteet, joita meillä on muihin, ja muistuttaa meitä perustavanlaatuisesta riippuvaisuudestamme muista ihmisistä ja sen mukanaan tuomasta eettisestä vastuusta. (Butler 2006, 20, 22.) Traumaattiset tapahtumat ja suru eivät ole ainoastaan subjektiivisia ja yksinäisiä, eristäviä tai epäpoliittisia kokemuksia, vaan ne vaikuttavat kokonaisuun yhteisöihin ja maailmaan (Bennett 2005, 12, 49).

Voisiko yksi poliittisen taiteen päämäärä olla siis se, että katsoja havahtuu – edes hetkeksi – tiedostamaan oman paikantuneisuutensa globaalissa maailmassa? Ehkä tämä kohtaaminen toisten ihmisten kärsimyksen ja menetyksen kanssa voi johtaa kriittisyyteen ja vastarintaan niitä globaaleja olosuhteita kohtaan, joissa joidenkin ihmisten elämät ovat haavoittuvaisempia kuin toisten (vrt. Butler 2006, 30). Taide voi tuoda esille meidän erityisen suhteemme toisiin ja herättää kysymyksen siitä, miltä tuntuu asua maailmassa, jossa nämä ilmiöt ovat olemassa ja miten me kaikki liitymme globaaleihin tapahtumiin (vrt. Bennett 2005, 18). Meidän etuoikeutemme ovat olemassa samalla kartalla kuin toisten ihmisten kärsimykset ja voivat yllättävilläkin tavoilla – joita

emme välttämättä edes haluaisi tietää – olla yhteydessä toisten kärsimykseen toisella puolella maapalloa (Sontag 2004, 90–92). Toisaalta toisten ihmisten kärsimys ei välttämättä ole edes maantieteellisesti kaukana. Pakolaiset, sotien ja ihmiskaupan uhrin ovat joukossamme, osa suomalaista yhteiskuntaa, ja heidän muistonsa ja kokemuksensa muodostavat osan Suomenkin kollektiivista menneisyyttä ja historioita.

Maamme-laulu ja suomalaisuuden muuttuva maisema

Minna Rainio & Mark Roberts: *Maamme/Vårt Land*.
Installaationäkymä. Suomen valokuvataiteen museo, Helsinki 2012.

Videoteoksessa *Maamme/Vårt Land* (Rainio & Roberts 2012) ulkomaalaissyntyiset Suomen kansalaiset laulavat uuden kotimaansa kansallislaulun. Osallistujat kajauttavat kansallislaulun kukin omalla aksentillaan – suomeksi tai ruotsiksi – osa hartaasti ja rohkeasti, osa hiukan haparoiden ja hermostuneena, mutta kaikki ylpästi. *Maamme-laulun* laulajat ovat jo saaneet Suomen kansalaisuuden ja kotiutuneet Suomeen mutta he voivat silti yhä kohdata jokapäiväisessä elämässään monenlaisia näkymättömiä, kuulumista ja ulossulkemista määritteleviä rajoja.

Maamme-laulun sanat liittävät kansallisen kuulumisen vahvasti syntyperäiseen kansalaisuuteen. Säkeissä veisataan “*synnyinmaasta*”, “*kotimaasta isien*” “ja lopuksi vielä “*synnyinmaa korkeimman kaiun saa*”. Mutta mitä tapahtuu, kun muualta Suomeen muuttaneet laulavat kansallislaulun? Voivatko he olla osa *Maamme-laulun* kollektiivista

me-muotoa, vaikka he eivät ole syntyneet täällä ja vaikka heidän isänsä (ja äitinsä) ovatkin syntyisin esimerkiksi Somaliasta, Afganistanista, Virosta tai Italiasta? Horjuttaako tämä totuttua arkiymmärrystä kansalaisuudesta ja kuulumisesta, "oikeasta suomalaisuudesta"?¹⁵

Tapamme liittää koti syntyperäisyyden tai alkuperäisyyden subjektiasemaan heijastelee "asioiden kansallisen järjestyksen" logiikkaa, jossa syntymän, alueen ja kansakunnan tai ihmisen ja paikan välillä oletetaan olevan kiinteä ja luonnollinen yhteys ikään kuin ihmisten "juuret" ulottuisivat syvälle kansalliseen maaperään (Malkki 2012, 25). Kotia – niin kuin kulttuuria ja identiteettiäkin – voidaan kuitenkin ajatella alati muuttuvana prosessina, joka luodaan uudelleen erilaisissa tilanteissa, paikoissa ja vuorovaikutussuhteissa (Ahmed, Castaneda, Fortier & Sheller 2000, 9). Kodin käsitteen staattisuus murtuu, kun siihen liitetään kotiutumisen prosessi: koti on paikka, jota aktiivisesti rakennetaan ja luodaan, oli koti sitten "alkuperäisessä" tai uudessa kotimaassa. Koti pitäisikin käsitteellistää ilman sisäänrakennettua ajatusta siitä, että se on muuttumaton ja pysyvä asiointi tai se paikka, josta esimerkiksi siirtolainen tai pakolainen on lähtenyt pois ja jonne hän kuuluu ja kaipaa takaisin. Koti ei viittaa ainoastaan taakse jääneeseen kotimaahan, alkuperään tai juuriin, vaan koti – tai toive kotiutumisesta jonnekin muualle – voi olla myös päämäärä (Bennett 2005, 137.)

Ajattelisinkin, että *Maamme/Vårt Land* -teos on eräänlainen kansallisuuden performanssi, joka antaa mahdollisuuden olla yhtä aikaa sekä suomalainen että jostain muualta. Kun teoksen "muualta tulleet" laulajat ja teoksen katsojat kohtaavat toisensa, he kohtaavat samalla myös monenlaisia suomalaisuuksia. Tilassa kohtaavat sekä Suomeen muuttaneet ulkomaalaisyntyiset suomalaiset että täällä pysyneet, "alkuperäisiksi" suomalaisiksi konstruoidut ihmiset. *Maamme/Vårt Land* -teoksen installaatiotila voikin olla paikka, jossa Avtar Brahmin sanoin "koetellaan kuulumisen ja toiseuden, inklusion ja eksklusion, 'meidän' ja 'heidän' rajoja". (Brah 2007, 98–99.)

Monet tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota 2000-luvun toiselle vuosikymmenelle ajoittuneeseen asenneilmapiirin muutokseen Suomessa (Rossi 2012, 24; Lehtonen & Koivunen 2011, 7–13; Koivunen 2012a, 9). Ulkomaalaisvastaisuus näyttäytyy

---

¹⁵ Myös israelilainen taiteilija Yael Bartane on käsitellyt suomalaisuutta elokuvassaan *True Finn – Tosi suomalainen*, jonka hän toteutti vuoden 2014 *Ihme*-festivaaleille. Taiteilija kutsui kahdeksan kulttuuritaustoiltaan erilaista Suomessa asuvaa ihmistä viettämään viikon yhdessä pohtien suomalaista identiteettiä ja etsimään vastauksia kysymyksiin: Mikä tekee on oikean suomalaisen? Milloin ihminen lakkaa edustamasta vähemmistöä? Voiko maahanmuuttajasta tulla tosi suomalainen?

esimerkiksi rasistisen huutelun muodossa kaupunkiympäristössä ja internetin keskustelupalstoilla. Tämä asennemuutos ja rasististen puhetapojen lisääntyminen ja toisaalta niiden hiljainen hyväksyntä on nähtävissä myös valtamediassa ja eduskunnassa (Rossi 2012, 24). Leena-Maija Rossi on painottanut, että nykyisessä 2010-luvun yhteiskunnallisessa tilanteessa olisi tärkeää, että ihmiset alkaisivat kollektiivisesti osallistua rasististen asenteiden vastustamiseen (Rossi 2012, 24).

Rasismien luomien valtasuhteiden purkamiseen tarvitaan Anna Rastaan sanoin "irtautumista omista etuoikeutetuista asemista sekä solidaarisuutta ja erilaiset rajat ylittäviä yhteisiä kamppailuja. Tämä tarkoittaa esimerkiksi vanhojen tai vallitsevien suomalaisuutta koskevien käsitysten uudelleenarviointia ja muuttamista." (Rastas 2005, 100.) Toivoisinkin, että teoksemme *Maamme/Vårt Land* osallistuu omalla tavallaan tähän uudenlaisen suomalaisuuden kuvittelemisen, uudelleenarvioimisen ja muuttamisen projektiin ja samalla murtaa käsitystä "alkuperään" perustuvasta, vain täällä syntyneille kuuluvasta suomalaisuudesta. Toisaalta teos haluaa esittää nämä uudet suomalaiset, *Maamme*-laulun laulajat "kokonaisina" suomalaisina, ei ikuisen matkantekoon tuomittuina maahanmuuttajina eikä ainaisina *muualta tulleina* vaan suomalaisina, jotka ovat täällä kotonaan. Teos on omalta osaltamme eräänlainen mikrotason poliittinen antirasistinen taideteos. Ehkä teoksemme on osa sitä hidasta prosessia, jossa suomalaisuuden merkitykset vähitellen avartuvat ja se, "miltä suomalaisuus näyttää", muuttuu niin, että Suomessa vuosikymmeniä asuneet ulkomaalaissyntyiset ihmiset, tänne pikkulapsina muuttaneet nuoret ja täällä maahanmuuttajille syntyneet lapset hyväksytään kyseenalaistamatta osaksi suomalaisuuden jatkuvasti muuttuvaa maisemaa.

Minna Rainio & Mark Roberts: *Maamme/Vårt Land*.
Esplanadin lava, Helsinki, 6.12.2012.

Myös teokseen osallistuvat laulajat osallistuvat tähän antirasistiseen projektiin. Joillekin osallistujille teokseen osallistuminen oli tietoinen kannanotto, jonka välityksellä he saivat mahdollisuuden määritellä itse oman identiteettinsä suomalaisina ja osallistua kulttuuriseen neuvotteluun siitä, ketkä hyväksytään osaksi suomalaisuuden kategorioita. Laulajat osoittavat suomalaisuutensa osallistumalla yhteen siihen liitettyyn keskeiseen rituaaliin, kansallislaulun laulamiseen. Laulaessaan *Maamme*-laulun he tulevat myös sanoneeksi: "Tämä maa kuuluu myös meille".

Liikkuvan kuvan installaatiot poliittisen ja eettisen kokemisen tiloina

Installaatiomme lähestyvät yhteiskunnallisia ja poliittisia kysymyksiä monista näkökulmista ja käsittelevät niitä ihmisten arjen, muistojen ja kokemusten välityksellä. Teostemme kerronta, jota taidehistorioitsija Kati Kivinen on kuvaillut fragmentaariseksi, assosiatiiviseksi ja paikoin ambivalentiksi (Kivinen 2013, 263) saa merkityksensä kohtaamisessa yleisön kanssa, vastaanottajan affektiivisessä ja ajatuksellisessa prosessissa. Monikanavainen ja tilallinen esittämistapa, joka rinnastaa ja törmäyttää toisiinsa erilaisia kerronnallisia elementtejä, viittaa myös teosten käsittelemien yhteiskunnallisten ilmiöiden monimutkaisuuteen, ristiriitaisuuteen ja monitulkintaisuuteen. Dokumentaariseksi fiktiöksi nimetty tapa on ollut meille

luonteva keino tarkastella kysymyksiä kansallisiin identiteetteihin liittyvistä kuulumisen ja ulossulkemisen prosesseista.¹⁶ Kansalliset identiteetit ovat myös itsessään eräänlaisia "dokufiktioita" – sosiaalisesti konstruoituja ja kuviteltuja, mutta samanaikaisesti niillä on hyvin todellisia, konkreettisia ja materiaalisia seurauksia ihmisten elämään ja yhteiskunnalliseen ja historialliseen todellisuuteen.

Sekä tutkimus että taide antavat maailmalle ja elämälle merkityksiä ja osallistuvat maailman ymmärrettäväksi tekemisen prosesseihin (vrt. Kurkela 2008, 54). Molemmat tarjoavat vaihtoehtoisia tapoja yhteiskunnallisen todellisuuden tulkitsemiseen tai erilaisen ja jopa paremman maailman kuvittelemiseen. Mutta yhteiskunnallisesti motivoitunut taide ja toisaalta kulttuurintutkimuksellisesti orientoitunut tutkimus eivät ainoastaan pyri ymmärtämään maailmaa vaan myös muuttamaan sitä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita interventionistista uskoa taiteen konkreettiseen tai jollain tavoin mitattavissa olevaan muutosvoimaan. Muutos on hienovaraista ja hidasta, ja sitä on vaikea määritellä tai mitata. Tärkeämpi onkin kenties ajatus siitä, että taide voi luoda uudenlaisia *ajattelun, tuntemisen ja kokemisen tiloja*. Taideteosten äärellä niiden vastaanottajat osallistuvat maailmaa ja yhteiskuntaa koskevaan kriittiseen ja mietiskelevään ajatteluun (ks. esim. Sakari 2000, 14; Haapoja 2014). Liikkuvan kuvan installaatiot muodostavat omanlaisiaan *poliittisia ja demokraattisia tiloja* (vrt. Bal 2013, 7), joissa yleisö voi ottaa osaa yhteiskunnalliseen – joskus myös antagonistiseen, erimieliseen ja konfliktiseen – keskusteluun.

Kohtaamiskulmia, Kahdeksan huonetta ja Maamme/Vårt Land -teosten äärellä katsoja on samoissa huoneissa pakolaisten, naiskaupan uhrien ja monikulttuuristen suomalaisten kanssa mutta samalla myös niiden ulkopuolella installaatiotilaan rakentuneessa huoneessa. Poliittinen ja eettinen ajattelu voi syntyä kohtaamisessa taideteoksen kanssa, kun liikkuvan kuvan installaatiotilaan – kerronnan, tilan, kuvan ja äänen risteykseen – asemoitunut katsoja havahtuu tiedostamaan oman paikantuneisuutensa suhteessa teosten teemoihin. Samalla teokset herättävät kysymyksen siitä, miten me kaikki liitymme globaaleihin tapahtumiin. Tällöin teosten luomasta poliittisesta ja demokraattisesta tilasta voi tulla myös eettisen kohtaamisen tila. Installaatiot tuovat pakolaisten ja ihmiskaupan uhrien kokemukset lähelle omaa elämänpiiriämme ja toisaalta muistuttavat, että suomalaisuuskin on historiallisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentunut ja siksi myös muuttuva kategoria.

---

¹⁶ Dokufiktiosta ks. esim. Haapala 2012, 50, 58, 61.

Tutkimuksessani kohtaavat kaksi erilaista traditiota, toimintatapaa ja asennetta: liikkuvan kuvan installaatiot ja kirjoitettu, tieteellinen kulttuurintutkimus. Ne ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja tuottavat uutta tietoa ja ymmärrystä maailmasta. Niiden menetelmät ovat erilaisia mutta päämäärä yhteinen: pyrkimys kohdata, ymmärtää ja merkityksellistää globalisaatioon liittyviä ilmiöitä kuten esimerkiksi siirtolaisuutta, kansallisia identiteettejä sekä niihin kytkeytyviä kuulumisen ja ulossulkemisen prosesseja. (Vrt. Kurkela 2008, 59–60.) Taiteen ja tieteellisen tutkimuksen luoma dialogi avaa mahdollisuuden lähestyä monenlaisia ajankohtaisia yhteiskunnallisia tutkimusaiheita, joiden käsittelemistä monitieteinen, moniaistinen, kokonaisvaltainen, kokemuksellinen ja affektiivinen tarkastelutapa rikastaa. Taideteosten kautta tutkimusaiheet voivat myös saavuttaa akateemista yhteisöä laajemman yleisön. Haluan kuitenkin korostaa, että taiteen ja tieteen välinen dialogi ei tarkoita sitä, että taide kuvittaa tutkimustuloksia tai tutkimus selittää taidetta. Taide on ymmärrettävä alueena, joka voi myös itsessään tuottaa teoriaa ja uudenlaista ajattelua kokemuksellisuuden kautta.

Nykyisessä poliittisessa ilmapiirissä, ajankohtaisten suurten globaalien kysymysten kuten esimerkiksi siirtolaisuuden, ilmastonmuutoksen ja taloudellisen eriarvoistumisen äärellä, taiteen ja tieteellisen tutkimuksen vuorovaikutuksen tarjoamia, kriittisen ajattelun mahdollistavia eettisen kohtaamisen tiloja tarvitaan ehkä enemmän kuin koskaan. Ehkäpä juuri tässä kokonaisvaltaisessa käsitteellisen ajattelun ja kokemuksellisen aistihavainnon risteyskohdassa voi syntyä sellaisia uusia todellisuuden kohtaamisen tapoja, jotka voivat tehdä näkyväksi yhteiskunnallisia epäkohtia poliittisella tavalla ja toisaalta mahdollistaa toisten ihmisten kokemusten eettisen kohtaamisen.

Kirjallisuus

Ahmed, Sara, Castaneda, Claudia, Fortier, Anne-Marie & Sheller, Mimi (2000): Introduction: Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration. Teoksessa Sara Ahmed, Claudia Castaneda, Anne-Marie Fortier & Mimi Sheller (toim.): *Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration*. Berg Publishers, New York, 1–19.

Bal, Mieke (2013): *Thinking in Film. The Politics of Video Installation According to Eija-Liisa Ahtila*. Bloomsbury, London, New Delhi, New York, Sydney.

Bal, Mieke (2010): *Of What One Cannot Speak. Doris Salcedo's Political Art*. The University of Chicago Press, Chicago and London.

Bal, Mieke (2007): The Pain of Images. Teoksessa: Mark Reinhardt, Holly Edwards & Erina Duganne (toim.): *Beautiful Suffering. Photography and the Traffic in Pain*. Williams College Museum of Art/University of Chicago Press, 93–115.

Bennett, Jill (2005): *Empathic Vision. Affect, Trauma and Contemporary Art*. Stanford University Press, Stanford, California.

Bishop, Claire (2005): *Installation Art. A Critical History*. Routledge, New York.

Brah, Avtar (2007) [2003]: Diaspora, raja ja transnationaaliset identiteetit. Suom. Joel Kuortti. Teoksessa Joel Kuortti, Mikko Lehtonen ja Olli Löytty (toim.): *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Gaudeamus, Helsinki, 71–104.

Butler, Judith (2006): *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence*. Verso, London and New York.

Enwezor, Okwui (2008): Documentary/Verite: Bio-politics, Human Rights, and the Figure of "Truth" in Contemporary Art. Teoksessa Maria Lind & Hito Steyerl: *The Greenroom: Reconsidering the Documentary and Contemporary Art #1*. Sternberg Press/Center for Curatorial Studies, Bard College, NY, 63–102.

Fusco, Coco (2008): Questionnaire: Fusco. In what ways have artists, academics, and cultural institutions responded to the U.S.-led invasion and occupation of Iraq? *October*. Winter 2008. MIT Press, Cambridge, 53–62.

Haapala, Leevi (2012): Dokufiktio – askelia pois alkuperäisestä. Teoksessa Eija Aarnio & Patrik Nyberg (toim.): *Tosi kyseessä. Dokumentti nykytaiteessa*. Nykytaiteen museon julkaisuja 137, Helsinki, 49–63.

Haapoja, Terike (2014): Taiteen politisoituminen on kansalaisyhteiskunnan puolustamista <http://www.mustekala.info/node/37155>, (luettu 20.4.2014.)

Hall, Stuart (2003): Monikulttuurisuus. Suom. Mikko Lehtonen. Teoksessa Mikko Lehtonen ja Olli Löytty (toim.): *Erilaisuus*. Vastapaino, Tampere, 233–281.

Hiltunen, Kaisa (2006): Aika ja Hiljaisuus. Dokumenttielokuva Melancholian 3 huonetta eettisenä kohtaamisen tilana. *Lähikuva* 4/2006, 39–53.

Hongisto, Ilona (2008): Tallenteista ja taiteesta. *Lähikuva*, 3/2008, 3–8.

- Kivinen, Kati (2013): *Toisin kertoen. Kertomuksen tilallistaminen ja kohtaaminen liikkuvan kuvan installaatioissa*. Valtion taidemuseo. Kuvataiteen keskusarkisto 26, Helsinki.
- Koivunen, Anu (2012a): *Maailman paras maa*. SKS, Helsinki 2012.
- Kurkela, Kari (2008): Oivaltavan kohtaamisen tila – näkökohtia tieteen ja taiteen vuorovaikutukseen. *Musiikki* 3–4/2008, 40–63.
- Lampela, Kalle (2012): *Taiteilijoita tarvitaan ihan toisenlaisiin hommiin. Tutkimus kuvataiteilijoiden asenteista ja taiteen yhteiskuntakriittisistä mahdollisuuksista*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Lehtonen, Mikko (2014): *Maa-ilma. Materialistisen kulttuuriteorian lähtökohtia*. Vastapaino, Tampere.
- Malkki, Liisa (2012): *Kulttuuri, paikka ja muuttoliike*. Vastapaino, Tampere.
- Malm, Magdalena (2003): The Idea of Linearity Bothers Me: Interview with Eija–Liisa Ahtila 30. Oct 2001. Teoksessa Sara Arrhenius, Magdalena Malm & Cristina Ricupero (toim.) *Black Box Illuminated. An Anthology on Contemporary Film and Video Installations*. IASPIS, NIFCA ja Propexus, 63–78.
- Marks, Laura U. (2000): *Skin of the Film. Intercultural Cinema, Embodiment and the Senses*. Duke University Press, Durham & London.
- Massey, Doreen (2008): *Samanaikainen tila*. Vastapaino, Tampere.
- Lehtonen, Mikko & Koivunen, Anu (2011): Miltä tuntuu todella? Arjen kulttuuriset merkityskamppailut. Teoksessa Anu Koivunen & Mikko Lehtonen (toim.): *Kuinka meitä kutsutaan? Kulttuuriset merkityskamppailut nyky-Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 7–40.
- Ollila Anne & Saarelainen Juhana (2013): Johdanto: Euroopassa, sen rajoilla ja ulkopuolella. Teoksessa Anne Ollila ja Juhana Saarelainen (toim.): *Kosmopoliittisuus, monikulttuurisuus, kansainvälisyys. Kulttuurihistoriallisia näkökulmia*. k&h-kustannus, Cultural History, University of Turku, 9–27.
- Papastergiadis, Nikos (2006): Art in the Age of Siege. *Framework. Finnish Art Review* 5/06, 36–40.
- Penttinen, Elina (2004): *Corporeal Globalization. Narratives of Subjectivity and Otherness in the Sexscapes of Globalization*. Tapri, Tampere University Press.
- Porkola, Pilvi (2014): *Esitys tutkimuksena – Näkökulmia poliittiseen, dokumentaariseen ja henkilökohtaiseen esitystaiteessa*. Taideyliopiston teatterikorkeakoulu, esittävien taiteiden tutkimuskeskus, Helsinki.
- Phillips, Patricia C. (2005): *The Aesthetics of Witnessing: A Conversation with Alfredo Jaar*. *Art Journal*, NY, vol 64, autumn 200, 7–27.
- Rainio, Minna (2015): *Globalisaation varjoiset huoneet. Kuulumisen ja ulossulkemisen tilat rajanylityksiä käsittelevissä liikkuvan kuvan installaatioissa*. Lapin yliopistopaino, 2015.

- Rainio, Minna (2010): Globalisaation varjoissa. Siirtymiä kuvassa, ajassa ja tilassa videoinstallaatioiden trilogiassa "Jos voisit nähdä minut nyt". Riitta Brusila & Mari Mäkiranta (toim.): *Kuvakulmia 2. Kirjoituksia kuvista, taiteellisista tuotannoista ja visuaalisista viesteistä*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi, 67–85.
- Rainio, Minna (2008): "Me olimme ilmassa": Kulttuurien väliset tilat videoinstallaatiassa Kohtaamiskulmia. *Lähikuva* 3/2008, 71–78.
- Rainio, Minna (2007): Kohtaamisia kuvassa, ajassa ja tilassa. Eettisyys ja yhteiskunnallisuus videoinstallaatioiden trilogiassa "Jos voisit nähdä minut nyt". *WiderScreen* 3/2007.
- Rainio, Minna & Mark Roberts (2006): Kohtaamiskulmia. Teoksessa *Talvimaaj/Winterland. Suomalaisen valokuvataiteen kolmivuotisnäyttely*. Salon taidemuseo & Musta Taide, Helsinki.
- Rastas, Anna (2005): Rasismi. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen ja Olli Löytty (toim.): *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Vastapaino, Tampere, 69–116.
- Rossi, Leena-Maija (2012): Kylän ainoa "valkoinen" nainen. Valkoisuuden, sukupuolen ja seksuaalisuuden intersektionaalisuudesta. Teoksessa Kirsti Lempiäinen, Taru Leppänen ja Susanna Paasonen (toim.): *Erot ja etiikka feministisessä tutkimuksessa*, Utukirjat, Turun yliopisto, 21–39.
- Rossi, Leena-Maija (2010): Esityksiä, edustamista ja eroja: Representaatio on politiikkaa. Teoksessa Tarja Knuuttila ja Aki-Petteri Lehtinen (toim.): *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Gaudeamus, Helsinki, 262–275.
- Rossi, Leena-Maija (1999): *Taide vallassa. Poliittikkäksityksen muutoksia 1980-luvun suomalaisessa taidekeskustelussa*. Kustannus Oy Taide, Helsinki.
- Sakari, Marja (2000): *Käsitetaiteen etiikkaa. Suomalaisen käsitetaiteen postmodernia ja fenomenologista tulkintaa*. Valtion taidemuseon tieteellinen sarja, Dimensio 4, Helsinki.
- Sontag, Susan (2004): *Regarding the Pain of Others*. Penguin Books, London.
- Van Alphen, Ernst (2005): *Art in Mind. How Contemporary Images Shape Thought*. The University of Chicago Press, Chicago and London.